

מבנה ספר שמות עפ"י שיטת רש"י

מים ראשונים: בפרשת בהעלותך הרחבנו לדון בנושא [אין מוקדם ומאוחר בתורה – בפרשני המקרא](#), (ובפרשת במדבר: ["אין מוקדם ומאוחר בתורה" במדרשים ובדרשות חז"ל](#)). כבר שם עלה השימוש המיוחד של הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" ע"י רש"י בספר שמות, בין במפורש בין במשתמע. הפעם נרצה להרחיב ולהעמיק בעניין זה. כל פרשה מפרשות שמות: יתרו, משפטים, כי תשא, יכולה הייתה לשמש בסיס לנושא זה, אבל זכתה פרשת תרומה.

רש"י שמות פרק ד פסוק כ – ביציאת משה ממדין למצרים

"ויקח משה את אשתו ואת בניו... וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלוהים בידו" - אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא.¹

רש"י שמות פרק יח פסוק יג – מינוי הדיינים לאחר הורדת לוחות שניים ביום הכיפורים

"ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם" - מוצאי יום הכיפורים היה, כך שנינו בספרי.²

רש"י שמות פרק יט פסוק יא – ברית אגנות הדם לפני מעמד הר סיני

"והיו נכונים ליום השלישי" - שהוא שישה בחודש. ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה, כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים, (שמות כד ד) ואין מוקדם ומאוחר בתורה.³

רש"י שמות פרק לא פסוק יח – חטא העגל קדם לציווי על המשכן

"ויתן אל משה ככלותו לדבר איתו וגו'" - אין מוקדם ומאוחר בתורה. מעשה העגל קודם לציווי מלאכת המשכן ימים רבים היה. שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל, ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן.⁴

שמות פרק לג פסוק ז פרשת כי תשא – אוהל מועד הפרטי של משה

וּמֹשֶׁה יָקַח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטְהִלּוּ מִחוּץ לַמִּחֻנֶּה הַרְחֵק מִרְהַמְּחֻנֶּה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כְּלִמְבַקֵּשׁ ה' יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמִּחֻנֶּה.

¹ פתחנו בתיאור יציאת (חזרת) משה למצרים בשליחותו אחרי חיזיון הסנה. הפסוק לא מדקדק בסדר הדברים המדויק, וכאילו נזכר לספר לנו שמשה לקח איתו את המטה (שהיה איתו כבר במדין, בסנה) לאחר שכבר תיאר את שיבתו (יציאתו) למצרים. מומחי לשון וספרות אולי יאמרו שכתובה כגון זו ה"משנה עיתים ומחליפה את הזמנים" איננה תופעה ספרותית חריגה, ואולי לזה מתכוון רש"י במילותיו: "אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא". מה גם שאבן עזרא (שמות ד יט) מציין שיש מוקדם ומאוחר עוד לפני כן, כמובא בדברינו ["אין מוקדם ומאוחר בתורה בפרשני המקרא"](#). פחתנו במקרה קל יחסית זה שרש"י מקדים את המאוחר ומאוחר את המוקדם, כ"מנה ראשונה" לאיחורים ולהקדמות הגדולים והמורכבים יותר שבספר שמות.

² רש"י הולך כאן בדרך המכילתא ("ספרי" כאן, הכוונה למכילתא) ו'מעתיק' את פרשת מינוי הדיינים שבתחילת פרשת יתרו אל יום הכיפורים ברדת משה בפעם השלישית מהר סיני עם הלוחות השניים. רש"י לא משתמש כאן בביטוי "אין מוקדם ומאוחר בתורה", אבל אין הדבר מונע ממנו לחתוך את פרק יח בספר שמות בסנין חדה בין פסוק יב ופסוק יג (אולי לא בכדי קבע מי שקבע שם את עליית "שני") ולהפריד בין הגעת יתרו אל משה שבפשוטות מסופרת כסדר התורה, וכפירוש רש"י עצמו: "וישמע יתרו – מה שמועה שמע ובא? קריעת ים סוף ומלחמת עמלק", ובין מינוי הדיינים שאירע לאחר מעמד הר סיני ולפחות ארבעה חודשים מאוחר יותר. רמב"ן חולק על הזזה זו בכל עוז, אבל אבן עזרא מסכים עם רש"י. כאן כבר לא מדובר ב'דקדוקי המקרא' אלא בתזוזת לוחות טקטוניות. וכבר הארכנו לדון בכל זה בדברינו [מינוי הדיינים](#) בפרשת יתרו.

³ וחוזר על כך רש"י בפירושו לתחילת פרק כד בספר שמות: "ואל משה אמר עלה - פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות, ובארבעה בסיון נאמר לו עלה" - אמנם שם בלי להשתמש במטבע הלשוני "אין מוקדם ומאוחר בתורה". כל המסופר בפרק כד בספר שמות, סוף פרשת משפטים: "וַיָּבֵא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דְּבָרֵי ה' וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים ... וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל דְּבָרֵי ה' וַיִּשְׁכַּם בְּבֹקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר ... וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע: ... וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת הַדָּם וַיִּזְרַק עַל הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּתַב ה' עִמָּכֶם ... וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלָיו כָּמַעֲשֶׂה לְבַנְתְּ הַסַּפִּיר וַיִּקְעַם הַשָּׁמַיִם לְטֹהַר: ... וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי מֹשֶׁה וְהִנֵּה אֵלֵי הָהָר וְהִנֵּה אֲנִי וְהִנֵּה אֲנִי לְךָ אֶת־לַחַת הָאָבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתֶם" - כל זה, אומר רש"י, אירע לפני מתן תורה, לפני פירוש הדינים בפרשת משפטים! מה שמתאים גם למדרשים בשבח אמירת "נעשה ונשמע" שהיה עוד לפני מתן תורה. מי שלא מסכים להזזה זו הוא שוב רמב"ן שנוזכר בסיכום להלן וכבר הארכנו לדון גם בנושא זה בדברינו [אימתו אמרו נעשה ונשמע](#) בפרשת משפטים.

⁴ כאן חוזר רש"י ומצטט במפורש את הכלל שטבעו חז"ל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". רש"י זה ממוקם בפרשת כי תשא, אך הוא נוגע לארבע הפרשות מתרומה ועד סוף ספר שמות בפרשת פקודי (ומכאן גם הקשר של הנושא לפרשתנו). בסדר התורה שלפנינו, פרשת כי תשא ובה חטא העגל, נתונה בין פרשות תרומה ותצוה מהעבר האחד ופרשות ויקהל-פקודי מהעבר השני. מה שלא מפריע לחלק מהמדרשים ולרש"י בעקבותיהם לשנות באופן משמעותי את סדר הדברים: חטא העגל קדם לציווי על המשכן! או במילים אחרות: הציווי על המשכן בא לאחר חטא העגל (ובעקבותיו). שוב גם כאן חולק רמב"ן ויש לו סיוע לא רק מהמקרא עצמו אלא גם מקצת המדרשים. וכבר הארכנו לדון גם בנושא נכבד זה בדברינו [אימתו נאמרה למשה הפרשה הזו](#) בפרשת תרומה.

רש"י שמות לג ז – בית הוועד קודם לבית ההתוועדות

"וַיֹּמַשׁ יִקַּח אֶת הָאֵהָל" - מאותו עון והלאה ... וקרא לו - והיה קורא לו אהל מועד, הוא בית ועד למבקשי תורה.⁵

סדר הדברים בספר שמות על פי מכלול פירושי רש"י

בפירושינו מסתמך רש"י על מדרשי חז"ל ולכאורה לא הוא שמשנה "סדרי שמות".⁶ אבל בעולם המדרש, כל מדרש ודרשה עומדים לעצמם ונדרשים לגופם, פעמים רבות בשם דרשן אחר ומבית מדרש אחר. החיבור שלהם בידי פרשן המקרא יוצר מסכת כוללת ותמונה מקיפה שהמדרש אולי פטור ממנה, אבל פרשן המקרא לא. ואכן, התמונה הכוללת של סדר האירועים בספר שמות, עפ"י חיבור כל פירושי רש"י למארג אחד, נותנת את סדר הדברים הבא:

1. בני ישראל מגיעים בחודש השלישי ליציאתם ממצרים לרגלי הר סיני, לאחר קריעת ים סוף, השמת "חוק ומשפט" ומצוות שהצטוו במרה, ירידת המן, מסה ומריבה ומלחמת עמלק.
2. כחלק מימי ההגבלה כותב משה את ספר הברית וכותר עם העם את ברית אגנות הדם. העם אומר תחילה "נעשה" ואח"כ חוזר ואומר: "נעשה ונשמע". [לבנת הספיר](#) מופיעה בשמיים הטהורים: "הסל והמגריפה".
3. מעמד הר סיני, קולות וברקים, ההר בוער באש - עשרת הדברים חלקם מפי הגבורה וחלקם מפי משה.
4. פרשת ואלה המשפטים.
5. משה עולה על ההר ושוהה שם ארבעים יום.
6. משה יורד מההר ומוצא את העם "פרוע" בחטא העגל.
7. משה בונה את "אוהל מועד הפרטי" כבית וועד לתורה מחוץ למחנה.⁷
8. משה יורד מההר בפעם השלישית ביום הכיפורים ומביא יחד עם הלוחות השניים את בשורת המשכן, פרשות תרומה – תצוה (וחלקים מכי תשא?).
9. משה מתחיל לשפוט את העם על בסיס המשפטים והתורה הנלווית אל הלוחות השניים.⁸ יתרו רואה את משה שופט את העם לבדו והוא מיעץ לו להקים את מערכת המשפט.⁹
10. סוף פרשת פקודי וספר שמות. משה הוא שמקים את המשכן אך אינו יכול להיכנס אליו מפני הענן שירד עליו. עד שהוא נקרא אל הקודש פנימה – התפר בין סוף ספר שמות ותחילת ספר "ויקרא אל משה".¹⁰

לאורך הדרך ציינו את שיטת רמב"ן שחולק כמעט בכל מקום על רש"י. רמב"ן נאמן לשיטתו שאין להשתמש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", אלא במקרים בהם אין ברירה,¹¹ אבל כאן, בליבה של ספר שמות התנגדותו היא משמעותית

⁵ אפשר לשאול: הכיצד? משה, שכבר הצטווה על המשכן בפרשות תרומה ותצוה וידע שאחד מכינויי המשכן הוא "אוהל מועד" (שמות כז כא, כט ד), כיצד זה שהוא מנכס את השם השמור "אוהל מועד" לאוהלו הפרטי? לפי רש"י אין בעיה. הרי קדמה פרשת חטא העגל ואולי כל פרשת כי תשא לציווי על המשכן ואדרבא, כאן הוא האזכור הראשון של אוהל מועד בתורה, משה הוא שטבע שם זה. מכאן הוא נלקח והפך עם הקמת המשכן לאוהל מועד הכללי ששייך לכל עם ישראל. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [אוהל מועד הפרטי ואוהל מועד הציבורי](#) בפרשת ויקרא (שם גם הצבענו על התפקיד הכפול של "אוהל מועד" כמקום עבודת הכהנים וכמקום "בית ועד למבקשי תורה", כפי שרש"י מסביר כאן וכפי שמתרגם אונקלוס את "אוהל מועד" כאן – בית אולפנא, בניגוד למשכנא זימנא בכל מקום אחר). אך מה שחשוב לעניינינו כאן הוא ששינוי סדר פרשות תרומה-תצוה מול כי תשא הוא גם בעל משמעות למהות "אוהל מועד" שקדם כמקום תורה (ושווד עד ימינו לאחר החורבן של בית המקדש), וכל זה, רק אם ניזיז את סדר הפרשות כפי שרש"י מציע.

⁶ פראזה על "סדרי בראשית" כמובן.

⁷ "אוהל מועד" כמשכן לתורה (סנהדרין בלשכת הגזית) מקדים את המשכן כמקום עבודת הקרבנות (בית המקדש). ואגב מתעוררת כאן בעיה, שאינה רק של שיטת רש"י, איך מסתדרת בניית אוהל מועד זה ותפקודו כמקום לכל "מבקש ה'" (שמות לג ז), עם ארבעים הימים כפול שניים שבהם משה חוזר שוב להר סיני. ראו בהקשר זה את שיטת אבן עזרא על הפסוק, מובאים בדברינו [אוהל מועד הפרטי ואוהל מועד הציבורי](#), שהקמת אוהל מועד של משה היה גם הוא ביום הכיפורים, היינו אחרי שלוש העליות כ"א של ארבעים יום של משה.

⁸ ראו דברינו [לוחות שניים כראשונים?](#) בפרשת עקב.

⁹ אחרי שמשה יורד עם התורה, אחרי פרשת משפטים! וכבר הערנו בדברינו [מינוי הדיינים](#) בפרשת יתרו שאין לדעת איזו שיטה מפארת יותר את יתרו ואת העובדה שהתורה לא מסתירה שהוא זה שלימד את משה כיצד להקים את מערכת המשפט: זו שאומרת שמינוי הדיינים היה לפני מעמד הר סיני (ופרשת משפטים), או זו, כרש"י, שאומרת שעצת יתרו הייתה לאחר מתן תורה ולאחר לוחות השניים. לנו נראה שהאחרונה היא חזקה יותר. בפרט לאור הדרשות על הפסוק: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" – ראו דברינו [אשר תשים לפניהם](#) בפרשת משפטים.

¹⁰ פרט זה נכון לכל השיטות אבל מועצם בשיטת רש"י לפיה "אוהל מועד הפרטי" מועתק לאוהל מועד הציבורי. משכן העדות מתחבר עם משכן עבודת הקרבנות. משה מוותר כביכול על "זכויות היוצרים" שלו. בית הוועד חובר לבית ההתוועדות ועבודת הקרבנות (בהמשך ההיסטוריה שוב יפרדו). ראו שוב דברינו [אוהל מועד הפרטי ואוהל מועד הציבורי](#) בפרשת ויקרא וכן [שני משכנות](#) בפרשת פקודי.

¹¹ כגון בסדר הפרקים בתחילת ספר במדבר, ראו בדברינו [אין מוקדם ומאוחר בתורה – בפרשני המקרא](#),

ביותר. פרשות ספר שמות, טוען רמב"ן, כסדר שבמקרא שבידינו הן ואינן זזות ממקומן: מינוי הדיינים בעצת יתרו, מעמד הר סיני, פרשת משפטים, כתיבת ספר הברית, ברית אגנות הדם, הציווי על המשכן,¹² פרשת כי תשא כולל חטא העגל, והציווי (החזור) על המשכן בפרשות ויקהל-פקודי אחרי ירידת משה ביום הכיפורים – הכל כסדר שאירע, כך נכתב.¹³ אגב, גם לרמב"ן יש סיוע מהמדרשים, אבל נראה שמה שמדריך את רש"י ואת רמב"ן היא התפיסה שלהם כפרשני המקרא ולא כפרשני חז"ל והמדרש.

ועל רש"י יש לחזור ולשאול: אם כשיטתך הנ"ל שכך היה סדר אירועי מרכז ספר שמות, מדוע באמת סודרה התורה כמו שסודרה? למה כאשר כותב משה את התורה הוא בונה סדר שונה מזה שאירע? השאלה מתחדדת עוד יותר, אם ננקוט בשיטת ר' יוחנן: "תורה מגילה מגילה ניתנה" (גיטין ס ע"א, מובא בדברינו [תורה חתומה או מגילה ניתנה](#) בפרשת משפטים). לפי שיטה זו משה כתב קטעים מספר התורה "מגילות מגילות" במשך ארבעים שנה ולפי המאורע והציווי, ובסוף ימיו בפרשת וילך ערך סופית וחתם את התורה. והיא הנותנת, משה סידר את ספר שמות כפי שסידר, שלא כסדר המאורעות לשיטת רש"י והמדרשים שבשיטתו! מן הסתם הייתה לו כוונה בעניין. אולי דרישת סימוכין שמקצתם נודעו לנו ומקצתם טרם. אז "משה כיסה ורש"י גילה"? מה בא רש"י לגלות לנו תוך שהוא נעזר בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה"? שיותר מלהבין שהאירועים היו אחרת, צריכים אנו לחקור ולדרוש למה משה ערך את התורה כפי שערך? לעצם הנושא של סדרי שמות, רש"י לא נותן לנו תשובה על הסיבות לשינוי זה וגם אנו נשאיר אותה פתוחה לשואבי המים. כל היודע דבר אודות הנושא שהעלינו, בפרט לגבי ספר שמות ובכלל לתורה כולה, אנא יחיש שמועתו אלינו במהרה ויבוא על שכרו במוקדם או במאוחר.

מדרש תנחומא פרשת תרומה סימן ח – מטולטלות ומטלטלות הן שבילי התורה ופרשיותיה

אמר ר' יהודה בר' שלום: אין מוקדם ומאוחר בתורה, שנאמר: "נעו מעגלותיה לא תדע" (משלי ה ו) - מטולטלות הן שביליה של תורה ופרשותיה.¹⁴

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: לספר מקיף בנושא אין מוקדם ומאוחר בתורה, ראו [יצחק גוטליב, יש סדר למקרא, אונ' בר-אילן 2009](#).

¹² כי חשוב לרמב"ן להדגיש שהציווי על המשכן איננו 'בדיעבד' וכתוצאה מחטא העגל. וזה כבר במישור של וויכוחו עם הרמב"ם לגבי מהות הקרבנות.

¹³ ובכך יש גם מענה חלקי לשאלה הגדולה של חזרת כל פרטי המשכן בין פרשות תרומה-תצוה מצד אחד וויקהל-פקודי מצד שני. להראות שנרצה להם לישראל.

¹⁴ מטולטלות ומטלטלות.